

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
Number: 2, p. 49-52, Winter 2017

**KİTAP TANITIMI VE DEĞERLENDİRME: Колониальная
Политика Российского царизма в Азербайджане в 20-60-х гг. XIX
в. Феодалные отношения и колониальный режим (часть I. 1827
– 1843; часть II. 1843 – 1868), Сост. : Н.Г.Богданова; Е.М.
Притыкин, Ред. : И.Р.Петрушевский, Изд-во: Академия Наук
СССР, Москва, Ленинград, 1936***

Kitap Değerlendirme /
Book Review

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
23.12.2017

Makale Yayın Tarihi /
The Published Date
31.12.2017

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Doç. Dr. şahin Doğan
Akdeniz Üniversitesi Edebiyat
Fakóltesi Tarihi Bölümü
sahindogan@akdeniz.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-7443-4176>

* Kolonialnaya Politika Rossiyskogo Tsarizma v Azerbaydjane v 20-60-x gg. XIX v. Feodalnyye Otnoşeniya i Kolonialnyy Rejim (Çast I. 1827-1843; Çast II. 1843-1868), Sost.: N. G. Bogdanova; Y. M. Pritkin, Red.: İ. P. Petruşevskiy, İzd.: Akademiya Nauk SSSR, Moskva, Leningrad, 1936. [Eser adının Türkçe tercümesi: Çarlık Rusyanın XIX. Yüzyılın 20-60. yılları arasında Azerbaycan'da Kolonyal Siyaseti. Feodal İlişkiler ve Kolonyal Rejim]

Bu çalışmamıza konu olan eser, Çarlık Rusya'nın 19. yüzyılın ilk yarısında Azerbaycan topraklarında kurduğu idari sistemin aşamaları, idari reformlar, Rusya'nın bölgenin ileri gelen sınıfları ile ilişkileri, söz konusu bölgenin sosyo-ekonomik, mali, dini, idari durumu ve Rusya'nın bu coğrafyada uyguladığı kolonyal siyasete ilişkin Rusça belgelerden oluşan önemli bir külliyyattır.

Rusya'nın Kafkasya'yı kolonileştirmesi bölgenin etno-sosyolojik yapısının çok çeşitli olması, İmparatorluğa farklı şekillerde ve dönemlerde bağlanması gibi nedenlerden dolayı oluşturulan mülkî idare taksimatı düzenlemeleri, askerî, iktisadî, etnik vb. birçok iç ve dış gelişmelere bağlı olarak uzun bir arayıştan sonra belli bir süreç içerisinde oluşturulabilmiştir. Rusya'nın Kafkasya'yı kolonize etme sürecinin ilk dönemi, 1774 Küçük Kaynarca antlaşması ile Türkmençay (1828) ve Edirne (1829) antlaşmalarına kadar geçen süreyi kapsar. 13 Ekim 1813 tarihinde Karabağ'ın Gülistan şehrinde imzalanan antlaşmaya göre Revan ve Nahçıvan hanlıkları dışındaki, Aras nehrinin kuzeyinde olan Azerbaycan topraklarındaki bütün hanlıklar Gence, Karabağ, Nuha, Lenkeran, Şamahı, Kuba, Derbend Rus idaresine dâhil oldu. Bu şekilde 1813 yılında Rusya Güney Kafkasya'nın büyük bir bölümünü ele geçirmiş oldu. Rusya, Türkmençay ve Edirne antlaşmaları ile bölgede Revan ve Nahçıvan'ı topraklarına kattığı gibi ele geçirdiği oldukça önemli toprakları uluslararası platformda da kendine ait olduğunu kabul ettirdi. Böylece 1830 yılına doğru artık Güney Kafkasya tamamen askerî ve siyasi olarak Rusya'nın eline geçmiş oldu. Böylece Rusya zaman içerisinde ele geçirdiği Azerbaycan topraklarında askerî, siyasî, etnik, uluslararası ve birçok diğer nedenlere bağlı olarak politikalar geliştirmek ve düzenlemeler yapmak durumunda kaldı. Bu düzenlemelerin en önemli dayanağı bölgenin Rusya'ya sorunsuz bir şekilde bağlanmasını sağlamak ve bu bölgeden beklenen ekonomik ve stratejik menfaatlerin biranevvel İmparatorluğa kazandırılmasıdır¹.

İşte bu çalışmamızda tanıttığımız külliyyat Rusya'nın Azerbaycan topraklarında 19. yüzyılın ilk yarısında söz konusu kolonyal siyasetini çeşitli yönleriyle ortaya koyan önemli bir eserdir.

Söz konusu eser N. G. Bogdanova ve Y. M. Pritikin tarafından derlenen belgeler ile oluşturulmuş bir külliyyat olup yine aynı kişilerce yayına hazırlanmıştır. Bu önemli eserin editörlüğünü İ. P. Petruşevskiy² yapmıştır.

Külliyyat, Moskova ve Petersburg'da bulunan arşivlerden söz konusu dönemlerde Çarlık Rusya'nın Azerbaycan'da izlediği kolonyal politikaları aydınlatan belgelerden oluşmaktadır. Söz konusu eser Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü Leningrad³ Şubesi tarafından “SSSR halkları ve Çarlık Rusya kolonisi olmuş halkların tarihi incelemeleri ve neşri” çerçevesinde hazırlanan bir dizi eser kapsamında yayımlanmıştır.

Eserin editörü tarafından külliyyatının yayımlanma nedeni olarak özellikle Çarlık dönemi Rusya halkları hakkında ve özellikle Güney Kafkasya hakkında kaynak yayınların çok yetersiz olması gösterilmektedir. Editöre göre yayımlanmış olan eserler de Çarlık Rusya'nın bölgedeki kolonyal politikalarını bilinçli bir şekilde haklı çıkartma ve bunu temellendirme yönündeki eserlerden oluşmaktadır.

Çalışmamızda tanıttığımız eser Külliyyat'ın I. cilti⁴ olup 2 kitap halinde basılmış 2 kısımdan oluşmaktadır. İlk iki kısım (Cilt I) Leningrad ve Moskova arşivlerinin Çarlığın Azerbaycan'da sosyal politikaları ve kolonyal rejimine ilişkin 1827-1843 (I. Kısım) ve 1843-1865 (II. Kısım) tarihleri arasındaki belgeleri ihtiva etmektedir.

¹ Rusya'nın Kafkasya'da kurduğu idari yapı hakkında bkz. Şahin Doğan, “1849 Rus Kafkas Yılığına Göre Kafkasya'da Çarlık Rusya İdaresindeki Yerleşim Yerleri”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Volume: 12, Number: 3, Gaziantep, July 2013, ss. 697-711.

² İlya Pavloviç (doğ. 1898, öl. 1977). Kiyev'de doğan Petruşevskiy 1926'da Azerbaycan Devlet üniversitesi Tarih-Filoloji fakültesini bitirdi. 1941 yılında Dr. Ph. Unvanı aldı ve 1948 yılında Profesör oldu. Tiflis'te ve Leningrad Üniversitesi Doğu Bilimleri fakültesinde dersler verdi. 1931-1960 yılları arasında Bilimler Akademisinde görev yaptı (Daha geniş bilgi için bkz.: Aleksandr Kolesnikov, İlyas Kamalov, *Avrasya Türkologları Sözlüğü*, C. I., 1. Kitap Rusya Türkologları (XX. Yy), TTK, Ankara, 2011, s. 139.)

³ Petersburg

⁴ Eserde bu cilt dışında “Azerbaycan'da nasyonel-kolonyal siyaset tarihi” ve “yine aynı döneme ait Azerbaycan'da ticaret ve sanayiye ilişkin” belgeleri içeren diğer ciltlerinin de yayınlanacağı belirtilmiş olmakla birlikte (Bkz.: *Kolonialnaya Politika Rossiyskogo Tsarizma v Azerbaydjane v 20-60-x gg. XIX v. Feodalniye Otnoşeniya i Kolonialny Rejim*, Çast I. 1827-1843, Sost.: N. G. Bogdanova ve Y. M. Pritikin, Red.: İ. P. Petruşevskiy, İzd.: Akademiya Nauk SSSR, Moskva, Leningrad, 1936, s. 3-4) yaptığımız araştırmalar neticesinde biz bu eserin elimizdeki I. Cildi dışındaki ciltlere Rusya'daki kütüphane kataloglarında rastlayamadık. Dolayısıyla eserde bahsedilen yayımlanması planlanan külliyyatın diğer ciltleri kuvvetle ihtimal yayınlanmamış olduğu kanaatine vardığımızı belirtmek isteriz. Ayrıca söz konusu eser Ankara'da bulunan Milli Kütüphane katalogunda da yer almaktadır.

Eserin Birinci Cilt I. kısmı toplam 464 sayfa olup içeriği şu şekildedir:

Ot Redaksii (s.3-4) , İ. P. Petruşevskiy'in giriş yerine "Sistema Russkogo Kolonialnogo Upravleniya v Azerbaydjane v Pervoy Polovine XIX v"⁵ isimli yazısı (s. 5-33); Belgelerin derlendiği arşiv fonları hakkında bilgi verilen "Arxeografiçeskoye Vvedeniye" (s.33-37) başlığı; Spisok Sokraşeniye (Kısaltmalar Listesi) (s. 37); I. Bölüm "Politika Tsarizma Po Otnoşeniyu k Klassu Feodalov (t. n. "Vişşemu Musulmanskomu Sosloviyu)(s. 41-197) başlığı altında belgeler; II. Bölüm "Sistema Upravleniya i Kolonialnaya Administratsiya" (s. 197-410); Tablitsı (s. 407-458); Prilojeniyе (s. 458-460); Soderjaniye (s.461-464)

Eser'de giriş yerine İ. P. Petruşevskiy'in "Sistema Russkogo Kolonialnogo Upravleniya v Azerbaydjane v Pervoy Polovine XIX v"(19. Yüzyılın İlk yarısında Azerbaycan'da Rus Kolonyal İdaresi sistemi)" isimli uzunca yazısında Rusya'nın bölgede izlediği siyaset detaylı bir şekilde belgelere dayalı olarak ortaya konmakta ve konuya ilişkin önemli bilgi ve yorumlar içermektedir.

Birinci Kısımın "Arxeografiçeskoye Vvedeniye" başlığı altında söz konusu külliyatı oluşturan belgelerin derlendiği arşiv ve fonları hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Bu bölümde verilen bilgilere göre Birinci Cilt nicelik olarak büyük olduğundan iki kısma ayrılmıştır. Söz konusu Birinci Cilt tarihsel olarak 1827-1865 yıllarını kapsamakla birlikte eserin "Prilojeniyе" kısmında 1817 tarihli bir belge yer almakta ve 1868 tarihli bir belge de konu bütünlüğü sağlaması nedeniyle külliyatta yer almıştır. Külliyatın ilk kısmı 1843 tarihli bir belgeyle son bulmaktadır. Bu tarih Senator Gan'ın reform projelerinin hayata geçirildiği tarihtir.

Eserin Birinci Kısımının I. Bölümü olan "Politika Tsarizma Po Otnoşeniyu k Klassu Feodalov (t. n. "Vişşemu Musulmanskomu Sosloviyu) başlığı altında 10 belge sunulmuştur. Belgeler 1827-1842 tarihleri arasında olup Azerbaycan'da Çarlık Rusya'nın Feodal sınıflar ile ilişkilerini yansıtan daha ziyade raporlar ve Rus idarecileri arasındaki yazışmalardan oluşmaktadır. Bu raporlar *Komitet Ministrov, Komitet ob Opredelenii Prav vişşego sosloviya gibi* Rus idare sisteminde bulunan komitelerde görüşülmüş ve karara bağlanmış raporlardır.

I. Kısımın II. Bölümü olan "Sistema Upravleniya i Kolonialnaya Administratsiya" başlıklı bölümünde 23 belge yer almaktadır. Bu belgeler de 1828-1845 tarihleri arasında muhtelif tarihlerde olup söz konusu dönemde kurulan Rus idari sistemi ve kolonyal yönetimine ilişkin bilgiler ihtiva eden raporlardan oluşmaktadır.

Eserin III. Bölümünde tablolara yer verilmiştir. Bu bölümde 1826,1831 ve 1833 tarihlerine ait olmak üzere 3 tabloya yer verilmiştir. I. Tablo Şeki eski hanı Mehmed Hasan Han'ın mal varlıkları ve gelirleri (Bu tablodaki bilgiler Kaspiy Oblasti askeri bölgesi yöneticisi V. G. Madatov'un Kafkas Genel idarecisi A. P. Yermolov'a gönderdiği bilgilere dayanmaktadır) diğer iki tabloda da Sardarin, Karabağ, Talış Hanlığı, Şirvan Vilayeti gibi yerlerdeki iktisadi durum ve vergilere ışık tutan bilgilere yer verilmiştir.

I. kısmın IV. *Prilojeniyе* bölümünde ise 1817 tarihli Kuba komutanı General Tihanovskiy'in Kuba Vilayeti beylerine onların idaresi altında olan köylerdeki ahali ile ilişkilerine dair hak ve sorumluluklarını açıklığa kavuşturmak üzere yazılmış emirname sunulmuştur.

Eserin Birinci Cilt II. kısmı toplam 478 sayfa olup içeriği şu şekildedir:

I. Bölüm "Politika Tsarizma Po Otnoşeniyu k Klassu Feodalov (t. n. "Vişşemu Musulmanskomu Sosloviyu)(s.5-249) başlığı altında belgeler; II. Bölüm "Sistema Upravleniya i Kolonialnaya Administratsiya" (s. 249-309); III. Bölüm "Tsarizm i Musulmanskoye Duhovenstvo" (s. 309-402); Posleslovie: A. A. Salamzade "K Voprosu o Feodalno-krepostničeskih otnoşeniyah v Azerbaydjane Pervoy Polovini XIX v." (s. 403-425); Terminologiçeskiy Slovar i Ukazatel k çç. I i II (s.425-441); İmennoy Ukazatel k çç. I i II (s.441-458); Geografiçeskiy Ukazatel k çç. I i II (s. 458-473); Spisok Sokraşeniye (s.473-474).

Eserin İkinci Kısımının I. Bölümü olan "Politika Tsarizma Po Otnoşeniyu k Klassu Feodalov (t. n. "Vişşemu Musulmanskomu Sosloviyu)" başlığı altında 19 belge verilmiştir. Belgeler 1843-1868 tarihleri arasında olup Azerbaycan'da Çarlık Rusya'nın Feodal sınıflar ile ilişkilerini yansıtan daha ziyade raporlardan ve idareciler arasındaki yazışmalardan oluşmaktadır.

II. Kısımın II. Bölümü olan "Sistema Upravleniya i Kolonialnaya Administratsiya" başlıklı bölümünde 15 belgeye yer verilmiştir. Bu belgeler de 1843-1859 tarihleri arasında muhtelif tarihlerde

⁵ 19. Yüzyılın ilk yarısında Azerbaycan'da Rus Kolonyal İdaresi sistemi.

olup söz konusu dönemde kurulan Rus idari sistemi ve kolonyal yönetimine ilişkin bilgiler ihtiva eden raporlardan ve yazışmalardan oluşmaktadır.

II. Kısımın III. Bölümü olan “*Tsarizm i Musulmanskoye Duhovenstvo*” başlıklı bölümünde 11 belge yer almaktadır. Bu belgeler de 1824-1862 tarihleri arasındadır. Belgeler Çarlık Rusyanın bölgedeki Müslüman din adamları ve Müslümanlık ile ilgili düzenlemeleri, raporları ve Rus idarecileri arasındaki bu hususlardaki yazışmaları, projeleri ihtiva etmektedir.

Eserde bu üç bölümden sonra sonuç yerine A. A. Salamzade'nin “*K Voprosu o Feodalno-krepostničeskih otnoşeniyah v Azerbaydjane Pervoy Polovini XIX v.*” isimli yazısı yer almaktadır.

Ayrıca söz konusu eserin II. Kısımında okuyucuya büyük bir kolaylık sağlayan *Terimler Sözlüğü* başlığı altında söz konusu belgelerde geçen terimler doyurucu bir şekilde açıklandığı gibi bu terimlerin geçtiği sayfalar da gösterilmek suretiyle büyük bir kolaylık okuyucuya sunulmaktadır. Ayrıca yerli dillerde kullanılan terimlerin Arap harfli yazımları da verilmiştir. Buradaki terimler eserin hem birinci hem ikinci kısımdaki terimleri ihtiva etmektedir.

Eserde *Terimler Sözlüğü*nün yanında okuyucuya büyük kolaylık sağlayan isim ve coğrafi yer adları indeksi ve kısaltmalar listesi de verilmiştir.

Sonuç olarak çalışmamızda tanıttığımız Külliyyat, Çarlık Rusya'nın 19. yüzyılın ilk yarısında Azerbaycan topraklarında kurduğu idari sistem, idari reformlar, söz konusu bölgenin sosyo-ekonomik, mali, dini, idari durumu ve Rusya'nın bu coğrafyada uyguladığı kolonyal siyasete ilişkin çok değerli belgeleri ihtiva etmekte ve bu nedenle ülkemizde söz konusu alanda çalışan araştırmacıların belgeleri kullanılabilmesi için Türkçeye tercüme edilerek araştırmacıların kullanımına sunulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Doğan, Ş. (2013). 1849 Rus Kafkas Yılığına Göre Kafkasya'da Çarlık Rusya İdaresindeki Yerleşim Yerleri, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Volume: 12, Number: 3, Gaziantep, ss. 697-711.
- Kolonialnaya Politika Rossiyskogo Tsarizma v Azerbaydjane v 20-60-x gg. XIX v. Feodalniye Otnoşeniya i Kolonialniy Rejim (Çast I. 1827-1843; Çast II. 1843-1868), (1936). Sost.: N. G. Bogdanova; Y. M. Pritikin, Red.: İ. P. Petruşevskiy, İzd.: Akademiya Nauk SSSR, Moskva, Leningrad.
- Kolesnikov A. ve Kamalov İ. (2011). *Avrasya Türkologları Sözlüğü*, C. I., 1. Kitap: Rusya Türkologları (XX. yy.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.